

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ ได้เป็นศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยมาช้านานหลายศตวรรษ และเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย ชีวิตของประชาชนชาวไทยแต่เดิมมาผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา และสถาบันพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น วัดได้กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญของชุมชนทุกท้องถิ่น เป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เป็นแหล่งการศึกษาของประชาชนทุกระดับ ทำหน้าที่เป็นสถาบันหลักในการฝึกอบรมพระสงฆ์ที่จะสืบต่อพระศาสนา และพลเมืองที่จะรับผิดชอบสังคม จนถึงกับมีประเพณีบวชเรียนสำหรับเตรียมผู้นำทางสังคม ตั้งแต่ผู้นำครอบครัวเป็นต้นไป พระภิกษุมิธยานุภาพเป็นครูอาจารย์ของประชาชน และพระภิกษุที่เป็นหัวหน้าวัดก็มีฐานะเป็นผู้นำของชุมชน หลักธรรมคำสอน และวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา ได้หล่อหลอมกลมกล่อมเกลาจิตใจของชนชาวไทยให้มีศีลธรรม จริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม ตามแบบอย่างของพุทธศาสนิกชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมไทยมีความร่มเย็นเป็นสุข มีเอกลักษณ์ของตนเอง ประชาชนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อยู่ร่วมกันฉันพี่น้อง มีความปรองดองสามัคคี เป็นปึกแผ่น มั่นคงตามควรแก่เหตุปัจจัยตลอดมา แม้พระมหากษัตริย์ก็ทรงเป็นพุทธมามกะ และในฐานะที่ทรงเป็นพระประมุขของชาติ เป็นผู้นำในการปกครอง เมื่อได้ทรงมองเห็นคุณค่า และความจำเป็นของพระพุทธศาสนาดังกล่าวมา ก็ได้ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ทรงอุปถัมภ์ปกป้องสถาบันพระพุทธศาสนาด้วยการทำนุบำรุง ส่งเสริม และจัดวางระบบต่าง ๆ ให้เรียบร้อย และเป็นไปด้วยดี (กรมการศาสนา, 2534)

การจัดการศึกษาซึ่งมีวัดเป็นศูนย์กลางได้ดำเนินมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งรับแนวความคิดจากทางตะวันตก วัด

และพระภิกษุ ซึ่งเคยมีส่วนร่วมและบทบาทรับผิดชอบในการจัดการศึกษาแก่ชุมชน ได้ลดความสำคัญลงตามลำดับ กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาซึ่งรับแนวคิดมาจากทางตะวันตก โดยมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตลอดมา จนถึงปัจจุบันได้ละเลยการนำคุณประโยชน์และความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย ซึ่งเคยมีบทบาทในการจัดการศึกษามาแล้วในอดีต ทำให้การจัดการศึกษาของไทยสมัยใหม่ที่ผ่านมามีท่ามกลางสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วไม่สามารถพัฒนาประชากรไทยให้มีคุณภาพดีเท่าที่ควร ในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม และเป็นกำลังของประเทศชาติ

การนำหลักการทางพระพุทธศาสนาตลอดจนบุคลากรในพระพุทธศาสนากลับเข้ามา มีบทบาทและความสำคัญร่วมกับโรงเรียน และชุมชน น่าจะเป็นการแก้ปัญหาในการจัดการศึกษาที่ถูกต้อง และสอดคล้องกับพื้นฐานและภูมิหลังของสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม เพื่อจะได้พัฒนาประชากรให้มีคุณภาพเพียงพอที่จะสร้างความเจริญมั่นคงแก่ประเทศชาติอย่างรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในปัจจุบันและอนาคตควรที่จะแสดงบทบาทความร่วมมือประสานสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ หรือสังคมแห่งภูมิปัญญาตามหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย และนอกจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยแล้ว ยังเป็นศาสนาแห่งการศึกษาที่มีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และจำเป็นจะต้องได้รับการฝึกฝนด้วยการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ดังที่ วัด และพระสงฆ์ คือ สถาบันและบุคคลหลักในการทำหน้าที่ให้การศึกษาในรูปแบบของการศึกษาแบบธรรมดาศึกษา และศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่ชุมชนมาแล้ว

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยืนยันชัดเจนว่า พระพุทธศาสนาดำรงบทบาทในฐานะที่เป็นรากฐานชีวิตของบุคคลบนผืนแผ่นดินนี้ ตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัยสืบเนื่องเป็นลำดับมาจนถึงปัจจุบัน ในส่วนของพระศาสนา 5 ส่วน คือ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี ส่วนสำคัญที่สุดที่เข้ามากำหนดรากฐานชีวิตไทย คือ ส่วนศาสนธรรมหรือพุทธธรรม คนไทยได้เลือกพุทธธรรมบางด้านขึ้นมาเน้นย้ำ

ปลูกฝังเป็นพิเศษ ก่อให้เกิดความรู้ความเชื่อแนวทางปฏิบัติในพระพุทธศาสนาที่เป็นแบบไทย ความรู้ ความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติในพระพุทธศาสนาของคนไทยที่มีผลทำให้เกิด ลักษณะความเป็นไทยขึ้นมาในสังคมไทย (สุภาพรณ ณ บางช้าง, 2535)

ในปัจจุบันนี้แม้ว่าเหตุการณ์ของโลกจะทำให้วัฒนธรรมตะวันตกหลั่งไหลเข้าสู่ ประเทศไทย และมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก แต่พระพุทธ ศาสนายังปักหลักมั่นคงอยู่ในเมืองไทย และในวิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่และเป็นไปได้ว่า จะคงมีอยู่อย่างนี้ต่อไปตราบเท่าที่ความเป็นไทยยังมีอยู่กับคนไทยทุกคน (สุนทร ณ รัชย์, ในธาวา ชิน, 2524)

สาเหตุที่เป็นเช่นนี้นั้นสืบเนื่องจากคุณความดีของพุทธสาวกในการรักษาพระพุทธ ศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสืบทอดหลักพุทธธรรม โดยนำมาประยุกต์ในการดำเนินชีวิต ด้านต่าง ๆ ของการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ แวดล้อม ดังที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ว่า “หนึ่ง ต้อง ศึกษาพุทธธรรมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง สามารถแสดงอธิบายให้คนอื่นเข้าใจ สอง ต้องปฏิบัติ ตามที่เรียนรู้ สาม สั่งสอนคนอื่น สี่ ปกป้องพระพุทธศาสนา ต้องกำราบการเข้าใจผิดอัน เกิดจากทั้งคนในและคนนอกศาสนาให้หมดไปโดยชอบธรรม” (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2532)

ในการที่พระพุทธศาสนาอยู่อย่างมั่นคงในสังคมไทยเป็นที่พึงของคนไทยนั้น ปัจจัยที่สำคัญ คือ พุทธสาวก หรือพุทธบุตร ซึ่งทำหน้าที่ในการเผยแพร่หลักธรรมคำสั่งสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อนำมาใช้ในการฝึกอบรมและการพัฒนาคนให้สามารถดำเนิน ชีวิตได้อย่างถูกต้องดีงาม และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พระภิกษุหลายรูปได้รับการยกย่องและ ยึดถือเป็นแบบอย่างของประชาชน ในการประกอบคุณความดี เป็นผู้ที่สร้างความเข้าใจให้ แก่ พุทธศาสนิกชน ในเรื่องหลักการและคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง โดยการแสดงธรรมกถา การบรรยายธรรม ปาฐกถาธรรม การแสดงพระธรรมเทศนา และ การนิพนธ์หนังสือ พระภิกษุที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ ได้แก่ พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม, พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) วัดชลประทานรังสฤษฎ์, พระราชวรมุนี

(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร, พระพิศาลธรรมพาที วัดสวนแก้ว และ พระภิกษุซึ่งมีความสำคัญมากในยุคปัจจุบัน คือ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) แห่ง วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

นับจากการอุปสมบทจนถึงปัจจุบันมากกว่า 30 ปี ของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ชีวิตของพระคุณท่านเต็มไปด้วยการอุทิศตนต่องานเผยแผ่พระศาสนา ช่วยชี้นำสั่งสอนบุคคลในสังคมให้ปฏิบัติตน เพื่อนำไปสู่ชีวิตที่มีความสุขสงบ โดยการใช้ปัญญาไตร่ตรองเรื่องต่าง ๆ บนพื้นฐานของเหตุผล ข้อเท็จจริงอันจะนำไปสู่การมีสันติภาพในโลกมนุษย์ เป็นการทำงานทั้งในและต่างประเทศทุกรูปแบบ ตั้งแต่การสอน การบรรยาย การปาฐกถา การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการแสดงความคิดเห็นและการแสดงพระธรรมเทศนา เป็นที่ปรึกษาของหน่วยงานต่าง ๆ และงานนิพนธ์ (สุนทร พลามินทร์ และ ชุตติมา ธนะปุระ, 2538) ซึ่งเป็นที่ยอมรับในฐานะนักปราชญ์ที่ถึงพร้อมด้วยความเป็นเลิศทางด้านพระพุทธศาสนาและวิชาการ ได้นิพนธ์ผลงานเป็นจำนวนมากทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษมีจำนวนมากกว่า 165 เรื่อง

ประเวศ วะสี (อ้างใน สุนทร พลามินทร์ และ ชุตติมา ธนะปุระ, 2538) กล่าวว่า ท่านเจ้าคุณท่านต่างจากองค์อื่น ๆ ที่ท่านเป็นพระนักวิชาการอย่างหาตัวจับได้ยาก ผมคิดว่าในประวัติศาสตร์ของคนไทย ท่านเป็นนักวิชาการของชาวพุทธที่เยี่ยมที่สุด เพราะท่านมีความละเอียดลออ พิถีพิถัน และค้นคว้ามาก ท่านไม่ค้นคว้าเฉพาะจากพระไตรปิฎกเท่านั้น ยังศึกษาจากตำราอื่น ๆ วิชาอื่น ๆ แขนงอื่น ๆ ด้วย ทำให้ท่านมีโลกทัศน์ที่กว้างไกล

ส. ศิวลักษณ์ (อ้างใน สุนทร พลามินทร์ และ ชุตติมา ธนะปุระ, 2538) ได้กล่าวถึงความพิเศษมหัศจรรย์ของพระคุณท่านพระธรรมปิฎกนี้ มีดังต่อไปนี้

...(1) วิถีชีวิตทางพรหมจรรย์อันประเสริฐเป็นตัวเอื้ออาทรที่สำคัญยิ่งต่อความคิดอันเลิศ ซึ่งจะแยกออกจากกันเป็นเสี่ยง ๆ อย่างฝรั้งหาได้ไม่

(2) ท่านผู้ธรรมะของพระพุทธเจ้าอย่างแตกฉานตามแนวทางแห่งวิภาวาท ท่านจึงสามารถจับแก่นธรรมนำมาชี้แจงแสดงอย่างเอกาติโก ในขณะที่ผู้ซึ่งไม่รู้ชัดหรือตีกรอบความคิดไว้แต่ในแวดวงของประเพณีเดิม ย่อมสอนธรรมอย่างน่าเบื่อ หรืออย่างตื้นเขิน เกินกว่าที่จะนำมาเป็นแนวคิดได้ในทางปรัชญาอย่างไทย ๆ

(3) ท่านรู้เท่าทันสังคมร่วมสมัย โดยเข้าใจดีถึงความเป็นมาทั้งในแง่ของมิติที่ยาวทางประวัติศาสตร์และมิติที่กว้างของสังคมอันซับซ้อนในปัจจุบัน ซึ่งโยงไปถึงนานาชาติด้วย โดยท่านมีมิติที่ลึกทางบรมธรรม เป็นตัวกำหนดอยู่ด้วยแล้ว ความไพบุลย์ทั้งสามมิตินี้ ช่วยสร้างสรรค์สติปัญญาอันเป็นสากล ให้มีเอกลักษณ์ของไทยเราเองด้วย

(4) ท่านรู้ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย โดยภูมิใจในกระแสนั้น ๆ อย่างเท่าทัน ไม่ใช่อย่างติดยึดชนิดทวนกระแส หากเป็นไปตามนัยแห่งพระไตรลักษณ์

(5) ท่านรู้ภาษาอังกฤษอย่างสามารถจับเอาความคิดของฝรั่งมาแยกแยะได้ว่าอะไรควรอะไรไม่ควร โดยไม่เห็นวาฝรั่งเป็นตัวนำ ซึ่งเราจำจะต้องตาม กล่าวคือ ท่านรู้เท่าทัน วิถีวิทยา (methodology) และแนวคิดของฝรั่ง แต่ไม่ได้สยบยอมรับกับแนวคิดนั้น ๆ ดังนักวิชาการทั่ว ๆ ไป แต่ก็ไม่ได้กำเร็บเสิบสานว่า ไทยจะต้องดีกว่าฝรั่ง แม้พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเองก็ไม่ใช่ว่าจะต้องวิเศษกว่านิกายอื่น ๆ หากท่านตีกรอบแวดวงของท่านไว้ในทางเถรวาทเป็นหลัก ซึ่งท่านเห็นว่าเพียงพอกับความต้องการ หากรู้จักนำมาประสานและประยุกต์ให้เหมาะแก่ยุคนี้ โดยท่านมีความรู้ในทางวิจารณ์ญาณพอที่จะเห็นความอ่อนเปลี้ยแห่งสถาบันพุทธของเราเองด้วย แต่ก็แลเห็นได้ว่าพุทธธรรมมีเนื้อหาสาระอันจะนำมาช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ โดยท่านนำธรรมมาประยุกต์อย่างอ่อนน้อมถ่อมตนและอย่างมีมโนการ

(6) ความคิดและงานเขียนของท่านตีประเด็นไปตรงที่เป้าแห่งทุกขสัจเพื่อกำจัดกองทุกข์ทั้งปวง ด้วยความกรุณาเป็นที่ตั้งไม่ว่าจะเป็นทุกข์ของปัจเจกบุคคลหรือทุกข์ในทางสังคมอันซับซ้อนซ่อนเงื่อน ซึ่งท่านต้องการหาทางแก้ไขเยียวยาให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ หากโดยหนทางแห่งอริยมรรค หรือกล่าวรวมสรุปได้ว่าทั้งหมดนี้เป็นไปตามนัยแห่งไตรสิกขานั้นเอง

(7) ที่สำคัญยิ่งกว่านี้ก็คือตรงทำงานของท่าน เริ่มที่ธรรมฉันทะไม่ใช่ที่อำมิสหรือการชื่นใจ ทั้งองค์คุณอื่น ๆ อีก 3 ประการในอิทธิบาท 4 ยังตามมาเอื้ออำนวยอีกด้วย งานของท่านจึงได้รับความสำเร็จ ดังแสดงฤทธิ์ทางความคิดอ่านออกมาอย่างน่าสรรเสริญ

(8) งานคิดงานเขียนของท่านเป็นไปโดยแทบจะเรียกได้ว่า อย่างปราศจากอคติ ทั้ง 4 ไม่ว่าจะเพราะรัก (ฉันทะ) กลัว (ภยะ) เกลียด (โทสะ) หรือหลง (โมหะ) ก็ตาม ท่านมองอะไร ๆ ไปตามสภาพความเป็นจริงอย่างปราศจากการยึดมั่นถือมั่น ชนิดเอาตัวตนเข้าจับ (มานะ) เอาทฤษฎีหรืออุดมการณ์เข้าไปจับ (ทิฐิ) งานเขียนของท่านจึงไม่ได้มุ่งไปในทางติดยึด หรือต้องการส่วนได้ส่วนเสียในทางหนึ่งทางใด (ตัณหา) งานของท่านจึงมุ่งไปที่สภาพอันปราศจากตัวตน หรือการติดยึดในตัวตน (อนัตตา) แม้จะพยายามให้งานเขียนนั้น ๆ มีผลถึงบุคคลและสังคม เพื่อให้ปลอดไปจากความยากแค้นลำเค็ญ (ทุกข์) แต่ท่านก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ อย่างเท่าทัน (อนิจจัง) นับว่าท่านนำพระไตรลักษณ์มาประยุกต์ใช้อย่างเป็นทางการกรุยทางนำพวกเราทุก ๆ คนให้อาจหาญในทางสติปัญญา ตามเยี่ยงอย่างท่าน

ที่ว่ามานี้ ข้าพเจ้าถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการวางรากฐานเพื่อแนวคิดและการกระทำสำหรับสังคมไทยอันควรมีพุทธกระแสเป็นแนวหลัก...

ผลงานทางวิชาการที่เด่นที่สุดของพระธรรมปิฎก ได้แก่ หนังสือพุทธธรรม ซึ่งได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่าสูงเพชรน้ำหนึ่ง ซึ่งจะเป็นรากฐานของความเจริญก้าวหน้าในการศึกษาค้นคว้าทางพุทธธรรมสืบไปในอนาคต ประเวศ วะสี (อ้างใน สุนทร พลามินทร์ และ ชูติมา ธนะปุระ, 2538) ได้กล่าวถึงหนังสือพุทธธรรมว่า เป็นการรวบรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบอย่างที่คุณในปัจจุบันเข้าใจง่าย ... ผมคิดว่าเป็นหนังสือที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของคนชาติไทยที่เดียว ในพระพุทธศาสนาด้วยทั้งหมด และทั้งโลกด้วย ส่วน ระเบียบ ภาวิไล (อ้างใน สุนทร พลามินทร์ และ ชูติมา ธนะปุระ, 2538) กล่าวว่า หลังจากหนังสือพุทธธรรมแล้ว ผลงานของพระธรรมปิฎกในระยะต่อมาคล้าย ๆ ว่ามีผลงานอื่นแตกกิ่งสาขาออกไปจากอันนี้เท่านั้น พุทธธรรมเป็นเรื่องที่มาก่อน คือ เป็นรากฐาน

พระธรรมปิฎก พระคุณท่านเป็นพระภิกษุที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นที่ประจักษ์แก่บุคคลโดยทั่วไป จนได้รับการยกย่องให้เป็นปราชญ์ท่านหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน แม้พระคุณท่านจะมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สงบ โดยใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการชี้นำสั่งสอนบุคคลทั่วไป องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่ง

สหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก ก็ได้ค้นพบ และมองเห็นคุณค่าของพระคุณท่านผู้อยู่เบื้องหลัง ผลงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ จึงได้ถวาย รางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพให้ในปี พ.ศ. 2537 นับเป็นคนไทยคนแรกที่มีโอกาสได้รับ รางวัลนี้ (กรมการฝึกหัดครู, 2537) นอกจากนี้พระธรรมปิฎกยังได้รับการถวายปริญญา ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากสถาบันการศึกษา 10 สถาบัน รวมทั้งสิ้น 11 ปริญญา ทั้งใน และต่างประเทศ รวมทั้งได้รับการประกาศเกียรติคุณและรางวัลต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (อ้างในสำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, 2538) ทรงกล่าวว่า ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก หรือชื่อท่านเจ้าคุณประยุทธ์ของเราท่าน เป็นผู้สร้างเกียรติยศชื่อเสียงให้แก่เรา ให้แก่ประเทศชาติของเรา ให้แก่คณะสงฆ์ของเรา อย่างมาก ที่จริงก่อนที่องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ จะ ถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ท่านเจ้าคุณท่านก็เป็นชื่อเสียงเกียรติยศของคนไทย ของไทย ของพระสงฆ์ไทยอยู่ตลอดมาแล้ว เพราะท่านเป็นคนดีจริง เป็นพระดีจริง ผู้ที่รู้จัก ท่านหรือได้ยินกิตติศัพท์ชื่อเสียงของท่าน นิยมยกย่อง สรรเสริญเป็นอันมาก

การศึกษานอกระบบโรงเรียน

ในสังคมไทย การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย วัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียน โดยมีพระสงฆ์เป็นครู ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนให้กับเด็กและเยาวชน ชายที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุสามเณร ได้ศึกษาพุทธธรรม การฝึกปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธ ศาสนา ตลอดจนวิชาการศึกษาอันเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตด้านอื่น ๆ นอกจากนี้หน้าที่ ของพระสงฆ์อีกประการหนึ่งคือ การแสดงพระธรรมเทศนา ปาฐกถาธรรม การบรรยายธรรม แก่ประชาชนทั่วไปที่ต้องการหาความรู้ด้วยความสมัครใจ ในการทำงานที่ให้นำหลักพุทธธรรมมา ปรับใช้ในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนอย่างรู้เท่าทันเหตุการณ์ วัดจึงเป็นศูนย์กลาง ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน และบทบาทที่สำคัญของวัดอีกประการหนึ่งคือ แหล่งรวม ศิลปวิทยาการ และภูมิปัญญาของไทย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาศึกษาหาความรู้ และผู้ที่ทำหน้าที่สำคัญเสมือนเป็นนักการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ พระภิกษุ จากการศึกษา

อ่านและศึกษาผลงานของพระธรรมปิฎกก่อนการวิจัยได้ พบว่า สาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน เช่น เรื่องการศึกษาตลอดชีวิต คิดเป็น ประชาธิปไตย แรงจูงใจ การศึกษาเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการศึกษาเพื่อสันติภาพ มีปรากฏจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)

การวิเคราะห์สาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักพุทธธรรมในผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) จะเป็นการศึกษาถึงความสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักพุทธธรรมในลักษณะใดบ้าง และหลักพุทธธรรมนั้นมีความร่วมสมัย ทันสมัยในประเด็นใด ในการปรับใช้กับสาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาสำหรับคนที่พลาดโอกาสในการศึกษาจำนวนมากที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ และครอบคลุมถึงผู้ที่ได้รับการศึกษามาแล้ว ได้เรียนรู้ตามความต้องการของตนโดยไม่มีข้อจำกัด และเพื่อแสดงให้เห็นว่าสาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมในผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) มากน้อยเพียงใด เนื่องจากงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน ถ้าจัดในที่ใดต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนค่านิยม ความเชื่อของประชาชนในชุมชนนั้น ด้วยเหตุนี้การวิเคราะห์สาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักพุทธธรรมในผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) จึงเป็นเรื่องสมควรทำการวิจัยเพื่อจะได้นำผลการวิจัยนั้นมาเป็นหลักในการปรับใช้ในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนในประเทศไทย เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาซึ่งคนไทยส่วนใหญ่ นับถือ และเป็นศาสนาประจำชาติไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์สาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักพุทธธรรมในผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร และวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งผู้วิจัยรวบรวมผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่พิมพ์เผยแพร่เฉพาะภาษาไทยอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525-เมษายน พ.ศ. 2538 จำนวน 99 เล่ม แต่จะใช้ในการวิจัยครั้งนี้เพียง 74 เล่ม เหตุผลที่ตัดออก 25 เล่ม เพราะหนังสือดังกล่าว เป็นผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่จัดพิมพ์เฉพาะบท/ตอน จากหนังสือเล่มหนึ่งเล่มใด และผลงานที่มีเนื้อหาเฉพาะงานรักษาพระธรรมวินัย ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิต พจนานุกรม การตีความในพระไตรปิฎกและอรรถกถา และผลงานที่พิมพ์ซ้ำในผลงานที่นำมาวิเคราะห์ (รายละเอียดดูภาคผนวก ข)

2. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์สาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งได้มาจากการวิเคราะห์เอกสาร ของหน่วยงาน คือ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และตำราของนักวิชาการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนหลายท่าน ซึ่งสรุปได้ว่าสาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ปรากฏมากที่สุด จำนวน 7 เรื่อง คือ

1. การศึกษาตลอดชีวิต
2. คิดเป็น
3. ประชาธิปไตย
4. แรงจูงใจ
5. การศึกษาเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
6. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
7. การศึกษาเพื่อสันติภาพ

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ในการวิเคราะห์เนื้อหาจากผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ถ้าข้อความบางตอนที่มีคุณค่าในแต่ละเล่ม ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาสาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน มากกว่า 1 หลักการ จะใช้ข้อความนั้นมากกว่า 1 ครั้ง

2. ในการวิเคราะห์เนื้อหาจากผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ถ้าปรากฏว่าหลักพุทธธรรมเรื่องใดที่สามารถเชื่อมโยงกับสาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน จะถือว่ามีความสอดคล้องระหว่างหลักพุทธธรรมในผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) กับสาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน

3. ในการวิเคราะห์เนื้อหาจากผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) จะนับข้อความที่มีหลักการเดียวกันแต่ปรากฏจำนวนหลายครั้ง ในงานนิพนธ์เล่มนั้นเป็นหนึ่งหลักการเท่านั้น

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึง ผลงานตั้งแต่พระคุณท่านดำรงสมณศักดิ์ที่พระศรีวิสุทธิโมลี พระราชวรมุนี และพระเทพเวที ตลอดมาจนเป็นพระธรรมปิฎก เฉพาะถึง พ.ศ. 2538

วิเคราะห์ หมายถึง การจัดประเภทเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมออกให้เห็นเป็นเรื่อง ๆ และส่วนย่อยต่าง ๆ แล้วระบุความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยเหล่านั้น

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมในพระพุทธศาสนาจากผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ซึ่งแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ 1. อธิบายหลักพุทธธรรมโดยตรง 2. การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตและกิจการต่าง ๆ

สาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง แนวคิด ความคิดเห็น ข้อคิดเนื้อหา วิธีการ ที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมหรือโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ โดยหมายถึง สาระหลัก จำนวน 7 เรื่อง ดังนี้

1. การศึกษาตลอดชีวิต
2. คิดเป็น
3. ประชาธิปไตย
4. แรงจูงใจ
5. การศึกษาเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
6. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
7. การศึกษาเพื่อสันติภาพ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. จะได้ทราบถึงความเกี่ยวข้องระหว่างหลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและกิจการต่าง ๆ ของพุทธศาสนิกชน กับสาระหลักทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในผลงานของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)
2. จะเป็นการเผยแพร่ให้ปรากฏว่า การศึกษาของประเทศไทยนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักพุทธธรรมซึ่งมีมาเป็นเวลานานแล้ว มากน้อยเพียงใด มีความร่วมสมัย ทันสมัย ในการปรับใช้กับการดำเนินงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนค่านิยม ความเชื่อของประชาชนในการที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ อันเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศ ซึ่งกำลังอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ และเหตุการณ์ปัจจุบันของโลกที่กำลังกลับมาศึกษาเรื่องสันติภาพภายใน และภายนอกของมนุษย์
3. จะได้ทราบถึงแนวทางที่จะนำหลักพุทธธรรมมาปรับปรุงการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ให้มีขอบเขตที่กว้างขวาง ลึกซึ้ง และมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย